

**ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԱՂԱՎՆԻ
(ԱԻ)
ՉԺՀ-Ի ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
1970-ԱԿԱՆՆԵՐԻ ՎԵՐՋԵՐԻՆ**

Ինչպես հայտնի է, 1966-1976թթ. «Մշակութային հեղափոխության» տարիները բացասական անդրադարձ ունեցան ինչպես ողջ աշխարհի, այնպես էլ Մերձավոր Արևելքի (այսուհետ՝ ՄԱ) երկրների հետ Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության՝ ՉԺՀ-ի հարաբերությունների վրա¹: 1970-1976թթ. ժամանակահատվածում ԽՍՀՄ-ի կողմից ՉԺՀ-ին սպառնացող ռազմական վտանգի² հետ կապված մտավախության պայմաններում, Պեկինի մերձավորարևելյան քաղաքականությունը խորհրդային հեզեմոնիզմի դեմ ուղղվածություն էր ձեռք բերել³: ՄԱ-ի երկրների հետ դիվանագիտական ոչ բավարար հարաբերությունների, ինչպես նաև Պեկինի քաղաքական ազդեցության, տնտեսության թուլության և ռազմական հզորության բացակայության պատճառով Չինաստանն ի վիճակի չէր տարածաշրջանում մեծ հաջողություն ապահովել⁴:

Իրադրությունը փոխվել սկսեց միայն 1976թ. Մաո Չեդունի մահվանից և «Մշակութային հեղափոխության» ավարտից հետո, երբ Պեկինի արտաքին քաղաքականության մեջ կարևորվեց ՄԱ-ի տարածաշրջանի երկրների հետ քաղաքական և տնտեսական հարաբերությունների ընդլայնումն ու բարելավումը⁵:

1978թ. Չինաստանի կոմկուսի կենտկոմի պատմական նստաշրջանից ի վեր, Դեն Սիաոպինի նախաձեռնությամբ, Չինաստանի արդիականացման՝ «բարեփոխումների և բաց դռների» քաղաքականության կենսագործման համար միջազգային համակրելի միջավայր ստեղծելու նպատակով Պեկինի արտաքին քաղաքականության մեջ գաղափարական ուղղվածությունն իր տեղը զիջեց գործնական դիվանագիտությանը: Երկրի տնտեսության արդիականացման գործընթացի խթանման նպատակով ՉԺՀ-ը սկսեց ակտիվորեն անդամագրվել միջկառավարական և ոչ-կառավարական, հատկապես ֆինանսական կազմակերպությունների մեջ՝

աստիճանաբար դուրս գալով մատճեղունյան ժամանակաշրջանի միջազգային մեկուսացվածության վիճակից⁶:

Չինական քայազորային և արտաքին քաղաքականության գլխավոր ուղղություն դարձած հակասովետիզմը ծառայեց Հեռավոր Արևելքում ԽՍՀՄ-ի դեմ հակակշիտ ապահովելու մտադրությամբ ԱՄՆ-ՉԺՀ-ի միջև 1969թ.-ից բացահայտ երկխոսության հաստատմանը⁷: Փաստորեն, առաջնորդվելով երկու կայսերապետությունների միջև չարյաց փոքրագույնի սկզբունքով, Պեկինը նախապատվությունը տվեց Վաշինգտոնի հետ հարաբերությունների բարելավմանը⁸: Արդյունքում երկու երկրների միջև 1972թ. դիվանագիտական կապեր հաստատվեցին, որոնք սմյուսադիվեցին 1976թ. խորհրդային ծավալապաշտության դեմ պայքարում համագործակցության շուրջ ձեռք բերված համաձայնությամբ⁹: Հարկ է նկատել, որ ԱՄՆ-ի հետ մերձեցման ձգտումը պայմանավորված էր ոչ միայն Մոսկվայից ու Տոկիոյից Պեկինի կախվածության թուլացման, այլև ՉԺՀ-ի տնտեսության ու զինված ուժերի արդիականացման գործընթացների համար ԱՄՆ-ից տնտեսական աջակցության ապահովման ակնկալիքներով¹⁰:

Ուշագրավն այն է, որ արդիականացման ուղին բռնած ՉԺՀ-ն իր «թշնամիներին ու բարեկամներին», այդ թվում մերձսովորաբանեյան, սկսեց տարորոշել ոչ թե Վաշինգտոնի կամ Մոսկվայի հետ ունեցած հարաբերությունների կտրվածքով, այլ երկրի բարեվախումների ուղղությամբ նրանց աջակցությունն ապահովելու հրամայականով¹¹:

1978թ. Չինաստանը դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեց Օմանի, Ջիբութիի, Հորդանանի և Լիբիայի հետ՝ սկիզբ դնելով Պարսից ծոցի և Արաբական թերակղզու երկրների ուղղությամբ իր առաջխաղացմանը¹²: Այս գործընթացն ուղեկցվեց չինացի քաղաքական գործիչների կողմից արաբական մի շարք երկրներ կատարած այցելություններով, որոնց ընթացքում վերջիններիս հաջողվեց անհրաժեշտ տեխնոլոգիաներ գնելու նպատակով արաբական բանկերից 1 մլրդ. դոլլարի փոխառություն ստանալ: Այնուհանդերձ, Պեկինը չկարողացավ հասնել Սաադյան Արաբիայի կողմից ՉԺՀ-ի ճանաչմանը և նրա հետ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների վախճանականը, որն իր հերթին կհանգեցներ Բահրեյնի, Կատարի, Միացյալ Արաբական Էմիրությունների հետ

դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատմանը¹³։ Խնդիրն այն է, որ Սառայան Արաքիան ՉԺՀ-ի նկատմամբ մախապատվությունը տույլ տա էր Թայվանի հետ դիվանագիտական և առևտրային սերտ հարաբերություններին՝ բավարարելով վերջինիս մավթային պահանջարկի մեծ մասը¹⁴։ Այս ամենն այնուհանդերձ խոչընդոտ չհանդիսացավ, որպեսզի Չինաստանը բացահայտ սատարի ՕՊԵԿ-ի անդամ երկրների, այդ թվում սաուդյանների կողմից նավթը որպես ճնշամիջոց օգտագործելու քաղաքականությունը։ Հետևելով ՕՊԵԿ-ի անդամ երկրների օրինակին, Պեկինն իր հերթին 1978թ. հունվարին 8 %-ով բարձրացրեց ՉԺՀ-ից ճապոնիա արտահանվող նավթի գները¹⁵։

Իրանի հետ հարաբերությունների առնչությամբ հարկ է նշել, որ եթե նախքան 1979թթ. ՉԺՀ-ը սատարում էր Հարավ-արևմտյան Ասիայում ԱՄՆ-ի օգնությամբ հզորագույն ռազմական ուժ դառնալուն ուղղված Իրանի շահի ջանքերը¹⁶, ապա իսլամական հեղափոխությունից հետո Պեկինն իր աջակցությունը հայտնեց Խոմեյնու գլխավորած իսլամական հեղափոխությանը։ Չինաստանը չէր կարող հաշվի չառնել Իրանի կարևոր ռազմավարական դիրքը, Սիջին ու Մերձավոր Արևելքում, ինչպես նաև Ասիայում Թեհրանի աճող ազդեցությունն ու իսլամական աշխարհի առաջնորդի դերի նկատմամբ նրա հավակնությունները։ Ավելի ուշ, Իրանի հետ հարաբերությունների բարելավման և իր «ասիական համերաշխության» դրսևորման մտադրությամբ, Պեկինը, հրաժարվեց 1979թ. Թեհրանում ամերիկացի դիվանագետների պատանդ վերցնելու առնչությամբ ԻԻՀ դեմ ԱՄՆ-ի և նրա արևմտյան դաշնակիցների կողմից սահմանած տնտեսական շրջափակմանը միանալուց։ Դեռ ավելին, Իրանի համար այդ դժվարին պահին ՉԺՀ-ը սկսեց Թեհրանից որոշ ապրանքատեսակներ՝ հատկապես նավթ գներ՝ փոխարենն առաքելով շրջափակման արդյունքում վերջինիս համար անհրաժեշտ պարագաներ¹⁷։

Ինչ վերաբերվում է Իսրայել-իսրայելական հակամարտության նկատմամբ Պեկինի դիրքորոշմանը, ապա հարկ է նշել, որ 1963-65թթ. հիմնված չին-պաղեստինյան հարաբերությունները (1964թ. Պեկինում պաղեստինյան ներկայացուցչություն բացվեց) մնում էին իբրև Պեկինի մերձավորարևելյան քաղաքականության կարևոր գործոն¹⁸։ «Մշակութային հեղափոխության» տարիներին Պեկինը սատարում էր 1967թ.-ից պաղեստինցիների անկախ պետություն ստեղծելու

իրավունքը¹⁹, և արաբական աշխարհի հեա հարաբերությունները վնասելու մտավախությունից ելնելով՝ կտրականապես հերքում էր Իսրայել պետության գոյության իրավունքը²⁰: Սակայն 1978թ. մարտից ի վեր Պեկինն Իսրայելի դեմ արաբական հեղափոխական գործի ջերմեռանդ պաշտպանից աստիճանաբար սկսեց անցում կատարել արաբ-իսրայելական հակամարտության նկատմամբ ԱՄՆ-ի որդեգրած քաղաքականության սատարմանը²¹: Չին-եզիպտական հարաբերությունների ջերմացումը, ըստ ամենայնի, պայմանավորված էր իսրայելաեզիպտական սեպարատ բանակցային (քեմփ-դևիդյան) գործընթացի և ռազմավարական որոշ խնդիրների նկատմամբ չին-ամերիկյան դիրքորոշումների համընկնելու հանգամանքով²²:

Փոխադարձ ճանաչման և դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման ուղղությամբ հայտարարություններ արվեցին նաև Իսրայելի և ՉԺՀ-ի արտաքին գերատեսչությունների ղեկավարների կողմից²³, որոնք նախքան երկու երկրների միջև 1992թ. դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը, ոչ պաշտոնական (հատկապես ռազմական ոլորտում) կապերի հիմնադրման առիթ հանդիսացան²⁴:

Ասիայի, ՄԱ-ի և Աֆրիայի երկրների շրջանում երկրի հեղինակությունն ամրապնդելու նպատակով Պեկինը, նկատի ունենալով Իրանի փորձը, վերանայեց նաև նախորդ իշխանությունների վարած կրոնական քաղաքականությունը՝ դավանանքի նկատմամբ անհանդուրժողականության երևույթները վերջիններխ քերացումը համարելով: Պեկինը հաշվի էր առնում ինչպես մուսուլմանական երկու տասնյակի հասնող երկրների հետ դիվանագիտական կապերի, այնպես էլ ՉԺՀ-ի կարևոր սահմանային շրջաններում ազգային փոքրամասնություն կազմող չինացի մուսուլմանների բնակվելու հանգամանքը²⁵: Չինաստանի մուսուլման փոքրամասնությունների դրությամբ մտահոգություն դրսևորեց նաև Սաուդյան միապետությունը, որոնց «Մշակութային հեղափախությունից» հետո առաջին անգամ թույլատրվեց Սեքքա ուխտագնացություն կատարել: ՉԺՀ-ում վերականգնվեց Իսլամական ասոցիացիան և սկսեցին նշվել կրոնական տոները: Պեկինը թույլատրեց անգամ իրանական մոլլաներին ՉԺՀ-ի մուսուլմանների դրությամբ ուղղությամբ քննություն անցկացնել: Հարկ է նկատել, որ կրոնի հարցերում չինական իշխանությունների

քաղաքականության ազաաականացումը հիմնականում կոչված էր ազգային փոքրամասնությունների կողմից Պեկինի արդյականացման ուղեգծի աջակցության ապահովմանը²⁶:

Այսպիսով, թեև 1970-ականների երկրորդ կեսից ի վեր Պեկինը տնտեսապես ակտիվացավ, այնուհանդերձ, քաղաքականապես շարունակեց լուսանցքային դեր խաղալ ՄԱ-ում՝ ներքուստ դժկամորեն և գուցե ժամականավորապես ընդունելով ԱՄՆ-ի գերակայությունը: Այս իրավիճակը շուտով լրջորեն փոխվեց՝ կապված ոչ միայն Չինաստանի տնտեսական աճի և միջազգային գործերում աճող դերակատարության հետ, այլ ՉՉՀ-ՄԱ տնտեսական հարաբերությունների լուսանցքային բնույթը փոխող երկու «բարենպաստ հանգամանքների»՝ 1980-ականներից ՉՉՀ-ից ՄԱ գեների աննախադեպ արտահանման և 1990-ականներից ՄԱ-ից ՉՉՀ նավթի աննախադեպ ներկրման շնորհիվ:

**AGHAVNI HARUTYUNYAN
(IOS)**

PRC'S MIDDLE EASTERN POLICY BY THE LATE 1970's

1966-1976 Cultural Revolution paralyzed China's relations with the outside world, including the Middle East. But with the accession of Deng Xiaoping, Beijing started to adopt a less ideological (revolutionary ideology of self-reliance) and more practical (Open Door) policy, with the aim of creating a favorable international environment for China's modernization program. Beijing no longer made a state's relations with Washington or Moscow the criterion for distinguishing between enemy and friend; instead, benefits to China itself became the basis of decisions. This approach led to relations with almost all Middle Eastern, especially pro-Western countries and a substantial increase in Chinese influence as a result. China's economically activation in the Middle East, which although remained marginal by the late 1970-s, was soon to change seriously thanks to two factors: massive and unprecedented arms export in the 1980s and equally massive and unprecedented oil import since the 1990.

ՇԱՆՈՅԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Зоммер Т., Китайская карта, 900-миллионный народ на пути к 2000 году, М., 1980, с. 264. «Մշակութային հեղափոխության» տարիներին, հատկապես 1966-68թթ., Պեկինն իր դիվանագետներին հետ էր կանչել ՄԱ-ի բոլոր երկրներից: ՉՉՀ միակ դեսպանը գտնվում էր Եգիպտոսում:
2. 1960-61թթ. չին-խորհրդային կապերի խզումից հետո պան-արաբական ազգայնականության նկատմամբ ՉՉՀ-ն առավել արմատական դիրքորոշում գրավեց, քան ԽՍՀՄ-ը: Վերջինիս դաշնակիցներ Եգիպտոսի ու Սիրիայի հետ

- ՉժՀ-ի հարաբերությունները ստեղծելով, իսկ արևմտամետ Իրանի ու Թուրքիայի հետ՝ ցերեպացան:
3. Guang Pan, China's Success in the Middle East, The Middle East Quarterly, Vol. IV: No. 4, Dec., 1997. 1971թ. ՉժՀ-ը դիվանագիտական կապեր հաստատեց ԱՄ-ի արևմտամետ երեք երկրների՝ Թուրքիայի, Իրանի և Լիբանանի հետ:
 4. Yitzhak Shichor, Competence And Incompetence: The Political Economy of China's Relations With The Middle East, Asian Perspective, Vol. 30, No. 4, 2006, p. 39.
 5. TACC, Атлас, No. 40 (691), 6.10.1970, с. 53.
 6. Evan S. Mcdeiros and M. Taylor Fravel, China's New Diplomacy, Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, November/December, 2003, p. 1.
 7. TACC, Атлас, No. 13 (768), 28.4.1972, с. 14. Այդ հարցում մեծ դեր խաղաց ԱՄՆ-ի «շինական լորթին»՝ ի դեմս ամերիկյան քաղաքական գործիչների, գործարարների և հրապարակախոսների, որոնց հետևում կանգնած էին Ֆորդի և Ռոքֆելլերի հիմնադրամները:
 8. Yitzhak Shichor, The Middle East in China's Foreign Policy 1949-1977, Cambridge University Press, 1979, p. 168.
 9. Encyclopedia Year Book 1977, Grolier Incorporated, USA, 1977, p. 159. Չինացիներին դուր չէր գալիս ԱՄՆ-ի դետումսը ԽՍՀՄ-ի հետ: 1977թ. սեպտեմբերի 26-ին ՉժՀ-ի միջուկային փորձարկումը ցույց տվեց, որ Պեկինը ի վիճակի է իր պաշտպանությունն ամրապնդել ԽՍՀՄ-ի ռազմական սպառնալիքի դեմ:
 10. Блок А.Е., Внутренняя и Внешняя политика КНР в трудах американских авторов начала 1970-х годов, Информационный Бюллетень, (N 94), Вопросы истории и историографии КНР, М., 1978, с. 52.
 11. Flynt Leverett and Jeffrey Bader, Managing China-U.S. Energy Competition in the Middle East, The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology, The Washington Quarterly, 29:1, 2005, pp. 187-201.
 12. Китай и арабский мир, TACC, БПИ, N 236, 5.12.1979г., с. 41. Ծոցի տարածքային երկրների և Պեկինի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման գործում իբրև միջնորդ հանդես եկավ Թեհրանը՝ Օմանի հետ հարաբերությունների կարգավորման և Բահրեյնի հետ հաստատման մպատակով:
 13. "South China Morning Post", Hongkong, 31.05.1979.
 14. Политика Китая в отношении Саудовской Аравии, TACC, Атлас, N 32 (1101), 11.8.78, с. 46. Չինաստանի հետ հարաբերությունների հաստատումից խուսափելու հարցում ոչ պակաս դեր էր խաղում մահ կոմունիզմի նկատմամբ թագավոր Խալեդի խոր անվստահության հանգամանքը: Այս մասին տե՛ս "Far Eastern economic review" 7.12.1979.
 15. المستقبل, 10.11.1979: Նավթի արդյունահանումն ավելացնող Չինաստանը մտադիր էր ՕՊԵԿ-ի նմանությամբ՝ նոր կազմակերպություն ստեղծել, եթե ՕՊԵԿ-ը հրաժարվեր ընդունել ՉժՀ-ին իր շարքերը: ԱՄՆ-ի Կենտրոնական Հետախուզության վարչության գնահատականներով՝ չինական ցամաքային պաշարները (հայտնաբերված և հավանական) համեմատվում էին ԱՄՆ-ում ղեռնա չօգտագործված պաշարների հետ, այսինքն՝ 39 մլրդ. բարել: Այս մասին տե՛ս "Le Mond Diplomatique", Paris, April, 1979.
 16. Bates Gill, Chinese Arms Exports To Iran, Middle East Review of International Affairs, Journal, Vol. 2, No. 2, May, 1998. Պեկինի համար շահական Իրանը Պարսից ծոցի ուղղությամբ ԽՍՀՄ-ի ծավալապաշտության դեմ պարիսպ՝ «ընդհանուր բշնամու դեմ միասնական ճակատ» կամ «պաշտպանական գոտի» էր:
 17. Белов Е., Ушаков В., Китай-Иран: состояние и перспективы отношений (1978-1988гг.), Восток и Современность, Научно-информационный Бюллетень, No. 4 (50), М., 1988, с. 38.
 18. Китай и Палестинская проблема (1964-1976гг.), Информационный Бюллетень, N 103, Экз. N 00521, М., 1979, с. 149.

19. ТАСС, БПИ, No. 132, 10.7.1979, с. 93.
20. "Магэи" о китайской политике на Ближнем Востоке, ТАСС, Атлас, N 28 (1094), 14.7.78, с. 48.
21. ТАСС, БПИ, No. 132, 10.7.1979, с. 39; ТАСС, Атлас, 12 (1081), 24.3.78, с. 51; "Far Eastern economic review", 7.12.1979.
22. Щербухина И., Отношения Египта и Китая после октябрьской войны 1973г., Информационный Бюллетень, N 103, Экз. N 00521, М., 1979, с. 97. Դեկինը ռազմական աջակցություն ցուցաբերեց Կաիրին՝ «ՄԻԳ-19» և «ՄԻԳ-20» խորհրդային արտադրության ինքնաթիռների շարժիչներ տրամադրելով: Այս մասին տես նաև ج. آ.، 10.11.1979:
23. "South China Morning Post", Hongkong, 5.05.1979.
24. Yitzhak Shichor, Mountains Out Of Molchills: Arms Transfers In Sino-Middle Eastern Relations, Middle East Review of International Affairs, Journal, Vol. 4, No. 3, September 2000.
25. "New York Times", 15.6.1983. 1982թ. ազգային մարդահամարի արդյունքում ստացած վիճակագրությունը ցույց էր տալիս, որ Չինաստանի ազգային փոքրամասնությունների շրջանում մուսուլմանների թիվը կազմում էր մոտ 13 մլն., իսկ ոչ պաշտոնական տվյալներով 20 մլն. մարդ: Սինցյանում կար 12.000 գործող մզկիթ, 15.000 մուսուլման հոգևորական:
26. "Far Eastern Economic Review", 7.12.1979.